

A JOBBÁGYFELSZABADÍTÁS NÉHÁNY KÉRDÉSE HÁROMSZÉKEN

A jobbágyfelszabadítás parasztságunk történetének sorsfordulója volt, ugyanakkor rányomta bélyegét a polgárosodás, az egész tőkés fejlődés folyamatára is. És itt nem árt, ha nyomban szóvá tesszük: bár az 1848 utáni székely társadalom- és gazdaságfejlődés nem egy jelenségével értetlenül állunk szemben, mégsem vetettük fel annak lehetőségét, hogy a Székelyföld polgárosodása elsatnyulásában szerepe lehetett az erdélyi átlagnál későbben és az ottaninál jóval kedvezőtlenebb feltételek között végbevitt jobbágyfelszabadításnak. Többek között ez teszi szükségessé, hogy a romániai történetkutatás általános feladatai között külön foglalkozzunk a székelyföldi jobbágyfelszabadítással. Ugyanerre figyelmeztetnek azok a sajátosságok is, amelyek a jobbágyviszonyok felszámolását külön útra terelték a Székelyföldön.

Induljunk ki a tényekből. 1848 előtt Erdély vármegyei területein a lakosságnak 81,8%-a a jobbágy- és zsellér-réteghez tartozott, a Székelyföldön az utóbbiak társadalmi súlya mintegy 39% volt (lásd Imreh István: *Majorsági gazdálkodás a Székelyföldön a feudalizmus bomlásának idején*. Bukarest, 1956. 23). De nem csupán mennyiségileg is jól mérhető különbségekről van szó, hanem olyan sajátos jogi és gazdasági természetű jegyekről is, amelyek kihatottak a jobbágyrendszer felszámolásának módjára. Mialatt ugyanis az úrbéres jobbágyok és úrbéres zsellérek a Kolozsváron hozott törvény értelmében (IV. tc.) 1848. június 18-án Erdély-szerte felszabadultak, s tulajdonukba vették a jobbágyföldeket, mégpedig földesuraiknak az állam részéről való kártalanítása mellett, addig a székely székek területén élő jobbágycsaládoknak csak egy töredéke, mintegy 10–15%-a szabadult fel hasonló körülmények között. *A többség az önerőből való megváltás nehéz útjára kényszerült*. Ez a jobbágyfelszabadítás sajátos befejezését jelenti a századok folyamán az általános erdélyitől nem egy vonatkozásban eltérően alakult székelyföldi jobbágyviszonyoknak.

Természetesen tudjuk, hogy Háromszék nem azonosítható a székely székek teljességével. Mégis — a források* tanúságára hivatkozva — kijelenthetjük, hogy Háromszék viszonyai igen alkalmasak nemcsak a kérdés helyi vetületeinek tanulmányozására, de általánosabb összefüggések felderítésére is. Elsősorban azért, mert az összes székely székek közül a feudális viszonyok fejlettsége itt érte el a legmagasabb fokot, hiszen a hűbéri függőségbe jutott családok viszonylagos társadalmi súlya 45% körül mozgott, szemben a többiek átlagos 30%-ával. Másodsorban, mert bár a mintegy 9000 jobbágy és úrbéres (birtokos) zsellércsalád éppen száz helységben

* A dolgozat Románia Szocialista Köztársaság Akadémiája Történeti Levéltára családi levéltárainak anyagára épül. A továbbiakban csak a többi forrásra történik hivatkozás.

élt szétszóródva katonarendűek és nemesek között, mégis cselekvőképes, jelentős társadalmi erőt képviselt. S végül, mert Háromszéken a jobbágyok függőségi viszonyának legalább három fontosabb változata alakult ki; a katonarendűek székely-örökségein lakó jobbágyok viszonyai különböztek a kismemesektől függőkéttől s még inkább a főnemesek jobbágyainak helyzetétől. Bár a jobbágyok többsége nyilvánvalóan az utóbbi kategóriába tartozott, az említett tény mégis lehetővé teszi a székely hűbériség sokarcúságának tanulmányozását.

A jobbágyfelszabadítást az úrbériség kérdéseit feszegető évtizedes országgyűlési, megyei, illetve széki közgyűlési viták előzték meg Erdélyben is, de gyakorlatilag a felszabadulást csak az 1848-as forradalom tűzte napirendre. A kezdeményezés — s ezt szeretnők aláhúzni — a parasztság részéről jött, ha az nem is volt független a pozsonyi országgyűlés határozatától, amely már március 18-án Magyarországra vonatkozóan kimondotta az úrbéri viszonyok eltörlését és a közteherviselést.

Nem tudjuk nap szerinti pontossággal meghatározni, hogy az egyes háromszéki falvak jobbágyai és zsellérei mikor szüntették be a robotot, de tény, hogy 1848 májusának végén és júniusának elején a háromszéki faluban a robotoló jobbágy inkább volt kivétel, mint megszokott jelenség. Ilyenformán *nem lehet vitás, hogy a jobbágyok önfelszabadítása Háromszéken, mely a forradalom első hónapjaiban következett be, megelőzte a jogi felszabadítást. S bármi is történt később, a forradalomban megszűnt robot tömegméretekben soha többé nem volt visszaállítható.*

Mindaddig, amíg meg nem történt a törvény szerinti is, nem volt teljes a hűbéri kötöttségek alóli felszabadulás; a jobbágyság éppen annyira volt jogi konstrukció, mint társadalmi-gazdasági intézmény. Érthető, hogy a székely falvak parasztsága nagy örömmel fogadta a kolozsvári országgyűlés már említett döntését, mely előírja hogy június 18-án Erdélyben megszűnik „Az úrbériségeken (colonicaturákon) eddig feküdt úriszolgálat (robot), dézma s pénzbeli fizetések eltörlöttenek“ (*Corpus Juris Hungarici*. Az 1540—1848. évi erdélyi törvények. Budapest, 1900. 673). A törvény szövegét s a hozzá fűzött hivatalos magyarázatot falugyűléseken hozták a nép tudomására. Utána Háromszéken (de például Csíksban is) mindenki (hivatalos közegek, földesurak és jobbágyok) úgy tudta, hogy a hűbéri függőségben élő személyek a majorsági zsellérek bizonyos kategóriái kivételével visszanyerték szabadságukat, mégpedig úgy, hogy egyszerre tulajdonosává váltak annak a teleknek és földnek, amelyet a törvény a kezükön talált.

A háromszéki falvak jobbágysorban élő népének öröme azonban nem volt tartós, mert egyre sokasodtak a nyugtalanító hírek. A nyomukban kialakulóban levő hangulatot, a jobbágyok elbizonytalanodását jól tükrözi Veress Miklós és Székely János zágoni jobbágyok beadványa. Ezek a maguk s „... több társaik nevekben és képekben“ aggodalommal kérdezik Vay Miklós kormánybiztostól, való-e, ami hírlírik, hogy „... minket még eddigi súlyos terű alatt kívánunk hagyni?“ Ígérve, hogy jól fognak szolgálni a nemzetörségekben, kérik, intézkedjék, hogy „... nyerhetnének valahogy szabad lakó életet“.

A szél ezúttal sem indult fúvatlan. Ugyanis a székely földesurak nagy része megtalálta a kibúvót a jobbágyfelszabadítás alól a IV. törvénycikk 6. paragrafusában.

A székelyföldi jobbágyfelszabadítás alapvető kérdése az, hogy az 1848-as IV. tc. értelmében felszabadultak-e a székelyföldi jobbágyok és zsellérek.

Túl messze vezetne, ha a törvény részletes elemzésébe bocsátkoznánk (lásd Kovács József: *Adatok az 1848 utáni erdélyi tőkés mezőgazdaságról*. Bukarest, 1957. 23—38), de arról nem mondhatunk le, hogy ne idézzük a 6. paragrafust, s fel ne

vessünk néhány gondolatot újszerű értelmezhetőségével kapcsolatban. Tesszük ezt azért is, mert a történettudomány — ha egyáltalán foglalkozott vele — a jobbágyszabadítás elodázását a Székelyföldön ennek a paragrafusnak tulajdonította, tévesen.

Íme, az említett paragrafus szövege (kiemelések tőlem): „A Székelyföldön a tiszta majorságok közé értetik a székely örökség (siculica haereditas), *ennélfogva, minthogy az adófizető és fegyvert viselő székelyek jószágai köztudat szerint többnyire tiszta székely örökségek, az azokon lakó kolonusokra azon mentesség, mely más úrbéresekre nézve a törvény nyomán rögtön életbe lép, csak azon esetben terjedhet ki, ha az említett adófizető és fegyvert viselő székely tulajdonosok az előbbi paragrafusban írt bíróság előtt be nem bizonyíthatnák, hogy valamely telek és föld, mely kolonusaik kezén van, majorság vagy székely örökség*“ (Corpus Juris... erdélyi törvények, 674).

Először is azt észlelhetjük, hogy a törvény különbséget tesz a jobbágytartó kategóriák között. Névszerint ugyan csak az adófizető és fegyvert viselő székelyeket említi, de véleményünk szerint ezzel meg is különbözteti őket a főnemesi jobbágytartóktól, sőt a kismemesektől is. Figyelembe véve a székely társadalom akkori területi tagozódását, nyilvánvaló, hogy a katonai terheket hordozó réteg Háromszék, Csík-, Kászon- és Gyergyószékre, valamint Bardóc fiúszékre vonatkozott, míg az adózó székelyeken (a határörkatonai szolgálatra nem fogott) udvarhelyszéki, aranyosszéki és marosszéki székelyek értendők.

A törvény tehát kétszer is megnevezi az említett rendek székely-örökségét, mégpedig abban az értelemben, hogy a mentesség elsősorban ezekre vonatkozik, s hogy a jobbágyszabadítás érvénye csak ezekre nem terjed ki.

A továbbiakban a katonáskodó rétegek földjén lakó jobbágyokról a források igen keveset beszélnek. A gyér adatok mégis arra engednek következtetni, hogy azok előbb vagy utóbb, de elveszítették a telket és a hozzá tartozó földet, ha nem voltak hajlandók tovább is teljesíteni a függő helyzetből adódó kötelezettségeket, vagy még akkor is. Ez a kevés számú, erőtlén jobbágyréteg arra még csak nem is gondolhatott, hogy erőszakkal megtartsa magának a földet, a fegyvert viselő és a szolidaritás köteleiével is erősen összefonódott katonai családok ellenében. A katonarendűek szolgálatában álló jobbágy- és zsellérrétegek ügye elenyészett anélkül, hogy megoldódott volna.

Mielőtt fejtegetéseinkkel tovább mennénk, ki kell térnünk a székely-örökség (siculica haereditas) fogalmára. E roppant bonyolult fogalmat nehéz szabatosan meghatározni, s nyilvánvalóan ez tette lehetővé, hogy visszaéljenek vele, hogy valószínűs úrbéri viszonyok elködösítésére használják fel. A székely-örökség *tiszta* formájában (ezt a minőséget az említett paragrafus erősen hangsúlyozza) a földközösség felbomlása óta magántulajdonba vett, apáról fiúra szálló, katonai terhet hordozó családi örökséget, jószágot jelentett. Vele a fiskus még a család magvaszakadása esetén sem rendelkezett: nem vehette birtokába, nem adományozhatta másnak.

Úgy véljük, hogy ilyen tiszta székely-öröksége csak az említett adófizető és katonáskodó rendeknek, a közsékelyeknek lehetett. Lehetne vitázni arról, hogy hová volna sorolandó az olyan nemesek vagyona, akik adományozott földet nem bírtak. Viszont az máris köztudomású, hogy a földesúri nagybirtok nagyrészt adományos jellegű volt, s ezáltal székely-örökség természetét elveszítette. Nagyrészt, mert — amint arra Nagyajtai Kovács István rámutatott — a nagybirtok egy része, eredeti magva, s a „szerzemények“ székely-örökség jellegű maradt.

Sajnos, a gyakorlatban nagyon messze kerültek a 6. paragrafus szellemétől, melynek nem lehetett más értelme, mint hogy a közszekelyek azon rétegének, mely valamilyen körülménynél fogva jobbágyot vagy zsellért tartott, vagyonvesztését megakadályozza. A jobbágytartó kis- és főnemesség jobbágyait tömegesen székely-örökségnek nyilvánították, s mint ilyeneket, nem szabadították fel. (Emlékeztetünk arra, hogy a jobbágyok ettől függetlenül a telekben maradtak, megőrizték a kezükön talált földeket, s nem szolgáltak.) Csak ezzel lehet megmagyarázni, hogy június 18-án s utána állami kártérítés mellett az akkori háromszéki falvakban csak mintegy 100 jobbágycsaládot szabadítottak fel (Uzonban 23-at, Bodokon 16-ot, Lisznyón és Kőkösön 11-et és így tovább). Viszont az akkor Felső-Fehér megyéhez tartozó, de 1876-ban Háromszék megyéhez csatolt falvakban az úrbéresek felszabadultak: Hídvégen, Nyében, Bodolán, Markoson és Szárazpatakon legalább 600 jobbágycsalád nyerte vissza szabadságát s vette tulajdonába az általa használt földet.

A háromszéki falvakban továbbra is függőségben maradtak a majorsági zsellérek mellett a székely-örökséges vagy azoknak nyilvánított jobbágyok és a székely-örökséges zsellérek. A jogi felszabadítás ügyét a forradalom alatt nem is sikerült dülőre vinni: gátolta a katonai helyzet, a nagyszabású önvédelmi harc kibontakozása, melynek vezetői — teljesen érthetően — igyekeztek gátat vetni a jobbágyok és földesurak nyílt összecsapással fenyegető harcának, hogy az erőket a katonai feladatokra lehessen összpontosítani.

A győztes Habsburg-ellenforradalom 1849-ben még nem avatkozott be abba a status quo-ba, amit ezen a téren talált. De már 1850. január 10-én napvilágot látott báró Wohlgemuth erdélyi főkormányzó rendelete, mely további szolgálattételre kötelezi azokat a zselléreket, akiknek 1848 előtt adó alá eső földje nem volt. Ez az ellenforradalmi jellegű intézkedés aztán bátorításul szolgált a jobbágytartó földbirtokosoknak is, hogy megpróbálják a robot felvételére szorítani volt jobbágyaikat és zselléreiket.

Első lépésként a földesurak bérlőknek nyilvánították fel nem szabadított jobbágyaikat, s velük olyan bérleti szerződéseket írtak alá, melyekben azok elismerik, hogy a bérelt föld nem úrbéri jellegű, s mint olyanhoz, a volt jobbágyok tulajdonosi jogot nem formálhatnak. Természetesen szó sem volt valamilyen szabadparaszti bérlőréteg kialakulásáról: ellenkezőleg, a régi gazdaságon kívüli kényszernek egy kései vadhajtsát jelentette, afféle kényszerbérlet volt. Ez az állapot mintegy három évig tartott, s teljes eredménytelenséggel végződött a volt jobbágytartókra nézve. Részben azért, mert a volt jobbágyok és új bérlők mindenképpen ellenszegültek annak, hogy „jogos esetünket“ — amint az az altorjai és ikafalvi jobbágyok panaszlevelében olvasható — „árendássá“, azaz magánjogi természetűvé alakítsák át. Másrészt azért volt olyan rövid életű a bérletrendszer, mivel közben megjelent az 1854-es császári nyílt-parancs, mely más útra terelte a jobbágyok felszabadulásának ügyét.

De korántsem olyanra, amilyenre a volt jobbágyok és zsellérek számítottak. Ugyanis ha eddig lehetett illúziójuk, hogy végül is éppen olyan, tehát viszonylag kedvezőbb feltételek — a földesuraknak az állam részéről történő kárptótlása — mellett rázhatják le a szolgálat kényszerét s vehetik tulajdonukba a földet, mint a megyei jobbágyok, most nyilvánvaló lett, hogy csak az önmegváltás, megváltakozás útja marad számukra nyitva.

1854 után tehát kibontakozott a háromszéki jobbágyfelszabadítás harmadik szakasza (az első a forradalom idején ment végbe, a másodikat az 1849—1853-as évekre tehetjük), melynek fő jellegzetessége az, hogy a jobbágyok önmegváltása tömeges jelenséggé vált.

Hogyan zajlott le s milyen gazdasági-társadalmi következményei voltak?

Az esetek konkrét vizsgálata arról győz meg, hogy az önmegváltás (örökváltás) mint tömeges jelenség az 1854-es császári nyílt-parancs értelmében bontakozott ki, de azontúl saját útján haladt. Afféle egyezkedés volt a volt földesúr és jobbágy között, mely hosszabb-rövidebb alkudozás után rendszerint vásárral végződött. Más esetekben, ha a békés megoldás nem sikerült, úrbéri bíróság elé került az ügy, s következésképpen annak a döntése volt irányadó. *De így is, úgy is a jobbágnak meg kellett váltania a belső telket s az azon a hozzá tartozó földeken „feküdt” szolgálmányokat, az elmaradt robotnapokat, amelyek az úriszolgáltatnak a forradalom idején történt megtagadása óta ugyancsak felgyültek.*

Az önmegváltás alapvető kérdései között szerepel a fizetendő összeg nagysága, a tulajdonba veendő föld terjedelme, a kettő aránya. Tévedés volna azt hinni, hogy a földesurak jutányos áron bocsátották önmegváltás alá a jobbágytelkeket, s a hozzá tartozókat. Az árkosi jobbágyoknak például már az 1849-ben kötött haszonbéri szerződésben lehetővé tették, hogy azok a jobbágybirtokot „...annyi áron, mint más idegennek behagyatott volna, magukévá tehetik“.

Zágonban a Szentkereszty család jobbágyainak egy családra jutó általános váltásdíja az első egyezés szerint 896 Rforint* volt. (Talán nem érdektelen tudni, hogy a heti három napot szolgált jobbágyok váltásdíja 1040 Rforintra, a két naposoké 639-re, a másfeleseké pedig 580 Rforintra rúgott.) Ezt az összeget a volt jobbágyoknak három év leforgása alatt kellett volna törleszteniük. Az említett 869 Rforint természetesen önmagában nem sokat mond, viszont ha tekintetbe vesszük, hogy abban az időben egy pár jó igás ökör ára 180—200 forint körül mozgott, érthetővé válik, hogy jelentős összegről van szó, melynek előteremtése anyagi lehetőségeit jóval meghaladó feladat elé állította a volt jobbágyot.

Valóban, a jobbágyok többsége képtelennek bizonyult az egész váltásösszegnek készpénzben való kifizetésére, s ezért arra kényszerült, hogy földet „hagyjon vissza” volt földesurának. A zágoni, papolci és körösi 72 örökmegváltási egyezményben, amennyit sikerült átnéznünk, 54 alkalommal esik szó földvisszahagyásról. A zágoni Kis György és felesége, Lötsei Anna örökváltási levele (hasonlót kötött a földesúr minden jobbágygal), miután leszögezi, hogy „...ezen egyezésnél fogva felszabadult székely birtokot birtokló új polgár és polgárnő az 1040 Rforint váltásdíjat kifizetni nem tudják“, előírja, hogy ők „nyolc köből szántót és nyolc szeker szénát termő kaszálóhelyet összesen 540 forint értékben visszahagynak“.

A földesúrnak átadott föld mennyiségének arányában csökkent a készpénzben fizetendő összeg. Így például az említett zágoni jobbágyok harmadik, végleges kötvelei szerint a régebbi átlagos váltásdíj 869 Rforintról 433 forintra szállott alá. Csakhogy — amint mondtuk — ennek arányában apadt a felszabaduló családok tulajdonába jutó föld területe is. Az ötven zágoni jobbágy már a felszabadulás első lépésekor elveszítette szántóföldjének mintegy 36 százalékát és kaszálóinak 42 százalékát. A fennmaradó készpénzfizetési kötelezettségek teljesítése aztán oda vezetett, hogy eladogatták igavonó állataikat, vagy éppenséggel — amint Nagyajtán történt — a már tulajdonukba átment földből kellett parcellákat elkötyvetélni.

Árkoson az önmegváltásra vállalkozott 31 jobbágy közül 22-en hagytak vissza földet. Torján, Ikafalván, Lemhényben és máshol szintén földvisszahagyás következtében csökkent a váltásdíj általános összege lényegesen nagyobból 458 forintra.

Végül meg kell említenünk azt az egyáltalán nem elhanyagolható tényt, hogy például Torján a jobbágyok szabadságuk visszaszerzésekor egy régi joguktól is

* Rforint — rénes (rheinisch) forint, osztrák pénzegység.

kénytelenek voltak megválni: az aláírt szerződésekben lemondtak a hatalmas Bálványos nevű erdős-legelő terület használati jogáról. Nem jártak azonban jobban a zágoniak sem, akik a közös havasok és legelők őket illető részének kétharmadát a földesúri udvarnak engedték át.

A székely jobbágykérdés rendezése természetesen nem maradhatott valamiféle helyi ügy; annyi visszaélés, érdekösszeütközés, elégedetlenség halmozódott fel körülötte, hogy azoknak országos visszhangja támadt. Erre vall az a tény is, hogy az 1863-as nagyszabású országgyűlésen is foglalkoztak vele. Ezen Ion Rațiu, a kérdés elismert szakértője követelte, hogy a Székelyföldön a volt jobbágyok helyzetét úgy rendezzék, mintha azok megyei területen élő jobbágyok volnának. Hasonló értelmű cikket írt *Iobăgia în Secuime* címmel (*Gazeta Transilvaniei*, 1868. január 26/február 14.) a haladó politikus és történész George Barițiu is, akihez a háromszéki falvakból tömegesen érkeztek panaszos levelek.

A háromszéki jobbágyok azt nyilvánvalóan jól tudták, hogy a megyékben a felszabadulás terheit az állam viseli. Az előnytelen megkülönböztetés miatt érzett elkeseredésüket csak növelte fokozatos elszegényedésük. Eppen ezért nem valószínű, hogy az önmegváltás folyamata mentes lett volna a nyílt kitérésektől. Erre a jövő kutatásai adják meg a feleletet. Azt azonban már most is tudjuk, hogy az ellentétek abban az időben a volt jobbágyok és földesurak között nagymértékben kiéleződtek. Erre vall az a tény is, hogy Háromszéken 1004 jobbágy- és zsellércsalád ügye került bíróság elé. Ugyanakkor a különféle közigazgatási és más természetű intézményekhez a kérvények, panaszok özönét zúdították. Az utóbbiak közül visszhangjánál fogva kiemelkedett az 1050 volt háromszéki jobbágy által aláírt s 1867-ben a parlamenthez benyújtott kérelem (ezt kilyéni Donáth Pál vezetésével küldöttség adta át), melyben az úrbériség felszámolása egyik nagy igazságtalanságának állítják, hogy a székely jobbágyok nagyobb részének jószágát hátrányosan különböztették meg a vármegyei jobbágyokétól (*Kolozsvári Közöny*, 1867. december 24).

Felmerül a kérdés: a volt jobbágyok közül hányan válhattak meg jószágaikat 1854 és 1867* között? Sajnos, ezzel kapcsolatban kimerítő adatokkal nem rendelkezünk, de amennyiben elfogadjuk azt a feltevést, hogy az említett 1050 jobbágy esete a még le nem zárt ügyek számát is jelenti, akkor feltételezhetjük, hogy Háromszéken 4000—5000 körül mozgott az önmegváltással felszabadult jobbágycsaládok száma.

Más kérdés a zsellérek felszabadulása. Háromszéken az úrbéres (valamelyes külső birtokot is használó) zsellérek számát 800—900-ra tehetjük (Apor Károly kimutatása. Állami Levéltár, Sepsiszentgyörgy, az Apor család levéltára). Ezek előbb vagy utóbb a jobbágyokhoz hasonló módon jutottak birtokaik tulajdonába. De ott volt a házas és ház nélküli zsellérek jóval népesebb rétege s a kurialisták és predalisták ugyancsak jelentős kategóriája is.

A ház nélküli zselléreket az 1854-es császári nyílt-parancs mentesítette a szolgálattétel kötelezettsége alól. Ezeknek semmijük sem volt, és semmit sem kaptak.

Az úrbéres házas zsellérek viszont osztoztak a székely-örökséges jobbágyok sorsában: az önmegváltás útját járták, bár ezzel szemben nagy ellenállást fejtettek ki. Oltszem, Mikóújfalu, Málnás, Zalán, Bükszád, Erőd, Bodzaforduló és más falvak népe mindent elkövetett, hogy az állam viselje felszabadulásuk terheit.

---

* A kiegyezés után változás következett be a még el nem intézett ügyek megoldásában. Amennyiben az illető volt jobbágy helyzete úrbéri természetét bizonyítani tudta, felszabadulása terheit az állam viselte. E kérdésre más alkalommal szeretnénk visszatérni.

Amikor 1860 körül a törvényszékek egymás után hozták a nemleges döntéseket, valóságos zsellérmozgalmak bontakoztak ki. 1860. május 30-án Oltszem lakosai „... még az asszonyok is a faluházához gyűltek, várván, hogy az önmegváltásra nem hajló családok közül melyeknek fogják vagyonát árverezni“. A zsellérnép fő támasza Háromszéken Kovács János sepsiszentgyörgyi ügyvéd volt, akit Dózsa Györgyként emlegettek a volt jobbágytartók, de akit a nép úgy követett, „mint valami szkit főnököt“ (milyen jó tudni, hogy akadtak ilyen ügyvédek is!). A háromszéki zsellérek önmegváltásának folyamata 1896-ban fejeződött be; a sort Bükszád zárta 1896-ban.

*

Megállapítható tehát, hogy a székelyföldi s így a háromszéki jobbágyok és zsellérek többségének felszabadulása súlyosabb feltételek között ment végbe, mint a megyei úrbéres jobbágyoké és zselléréké. Az önmegváltás ugyanis amellett, hogy nagy anyagi romlással járt, mintegy két évtizeddel vetette vissza (az általános erdélyihez viszonyítva) a feudális viszonyok amúgy is megkésett eltörlését. Ezalatt pedig szaporodtak a bajok, súlyosbodtak a kedvezőtlen körülmények, melyekkel az alig felszabadult parasztgazdáknak szembe kellett nézniük. A kialakuló versenyharcba olyan feltételek között kellett bekapcsolódniuk, amikor már az első lépéseknél elveszítették amúgy is kevés földjük mintegy 30 százalékát. Pedig a váltáságtőke előteremtése további elszegényedésük forrása maradt. Mindezek olyan viszonyokat teremtettek, melyeknek súlyos gazdasági-társadalmi következményei lettek.

Valószínű, mindezen kedvezőtlen tényezők együttes hatásának tulajdonítható, hogy azok a háromszéki falvak, amelyekben a jobbágyfelszabadítás az itt elemzett módon ment végbe, néhány évtized múltán is magukon viselték a régi rendi világ nyomait. Ezek nem kerültek el Benedek Elek éles szemét, aki Al- és Feltorján utazva jegyezte le a következőket: „Sűrűn érik egymást a szűkebb meg tágabb kúriák, a nemesi udvarházak, még sűrűbben a zsellérházacskáik, a volt jobbágyok már nagyobbacska házai s elvétve módosabb házak: hatókrös gazdák laknak itt. A székelység ama harmadik rendje, mely a lófőszékely után következik, s amely 1848 előtt gyalog szolgálta a császárt“ (*Édes Anyaföldem*. Budapest, 1920. 179). Bár nem minden régebbi katonarendű székely volt hatókrös gazda, de Benedek Elek faluképe mégis megkapóan reális, a valóságos társadalmi és gazdasági helyzetet tükröző.

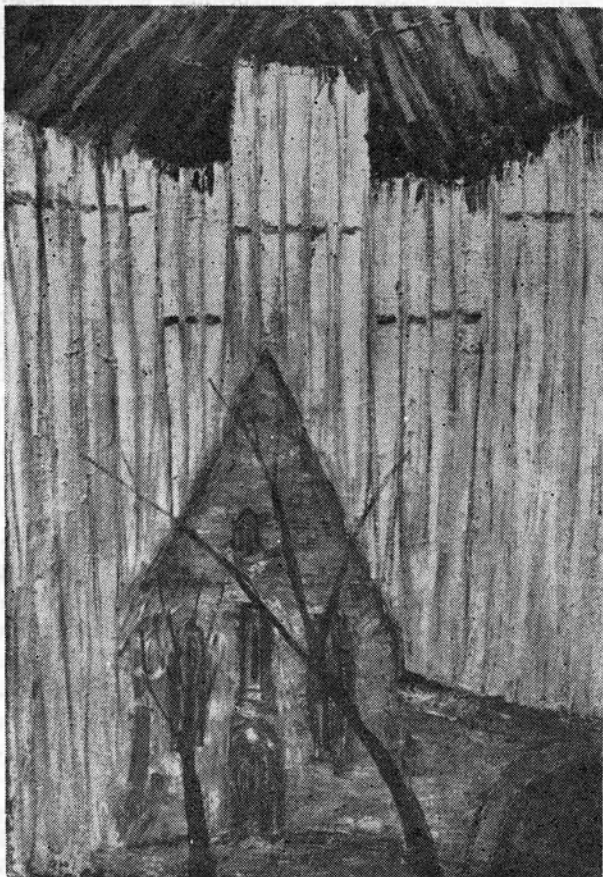
*

Minden korlátja ellenére a jobbágyfelszabadítás még felemásan megoldva is nagy jelentőségű esemény volt. Az 1848-as törvény túlhaladott termelési viszonyokat szüntetett meg, jelentős népi erőknél adta vissza személyes szabadságát s hártotta el felemelkedésük elől a jogi torlaszokat. A feudális viszonyok felszámolása hozzájárult a termelőerők növekedéséhez s a termelés fokozódásához.

Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a jobbágyfelszabadítás és a zsellérváltás rendezése egy nagyobb folyamatnak, a polgári viszonyok kialakulásának is része és formálója volt. Az önmegváltás nehézkes és költséges útja ebben a vonatkozásban is éreztette hatását. Háromszék mezőgazdasági népességének a századfordulón mintegy 40%-át alkotó napszámosok és cselédek éppen a 48 előtti zsellérváltásnak s az elszegényedett parasztságnak az új, kapitalista viszonyok között élő utódai lettek. Mivel a megyében az őstermelés úgyszólván az egyetlen számbajöhető

foglalkozás maradt, a felduzzadt agrárszegénység nem tudott más termelési szektorba felszívódni, s így a belső vándorlások vagy éppen a kivándorlás útjára kényszerült. Nem véletlenül panaszták a haladó értelmiségiek a népi erő pusztulását. Az otthon maradt többség a mezőgazdaság mellett szegényes mellékfoglalkozások kifejlesztésére kényszerült. A kapitalista állam jelentős beavatkozására ez a vidék sem számíthatott.

A nagy gazdasági és társadalmi átalakulások egyszerre kezdődtek a szocializmussal, s nagyobb méretekben a Román Kommunista Párt kezdeményezte és vezette építómunka nyomán szemünk előtt bontakoznak ki.

Györkös Mányi
Albert: Gótika